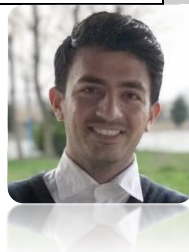

ویروس کرونا با اعتراض‌های سیاسی چه کرد؟

ابوالفضل مظلوم‌زاده

همزمان با گسترش ویروس کرونا در جهان و تعطیلی رویدادها و کاهش بی‌سابقه‌ی ارتباطات، اعتراض‌های سیاسی هم فروکش کرد و سایه‌ی سنگین کرونا بر «خیابان‌هایی که روزی در اختیار معترضان بود، حکم‌فرما شد. نیروهای امنیتی در فرانسه، با درگیری با معترضان و شلیک گاز اشک‌آور، مقاومت‌های اولیه و اعتراض‌ها به طرح محدودیت رفت‌وآمد و ممنوعیت تجمع توسط جلیقه‌زرها و مخالفان سیاست‌های ماکرون را شکستند. اعتراضات دامنه‌دار در عراق نیز با مداخله‌ی نیروهای نظامی و اعمال سفت‌وسخت سیاست‌های پیشگیرانه کنترل شد و منتقدان جدی دولت اعلام کردند به جهت جلوگیری از انتشار ویروس کرونا و کاهش خطرات ناشی از آن، علی‌الحساب به خانه‌های خود باز می‌گردیم. هنگ‌کنگ که صحنه‌ی درگیری‌ها بر سر لایحه‌ی استرداد مظنونین و چهار مطالبه‌ی دیگر بود، حالا هفته‌هاست که خبری از خیابان‌های شلوغ و راهپیمایی‌های معترضان نیست. در حقیقت، روند روبه‌گسترش اعتراض‌های سیاسی و نافرمانی مدنی که سال گذشته اوج گرفت، با انرژی تکان‌دهنده‌ای وارد سال ۲۰۲۰ شد، اما ویروس کرونا به‌عنوان مانعی جدی جلوی پیشروی‌اش را گرفت. انگار ویروس کرونا ناجی دولت‌ها بود تا حداقل به صورت موقت از دست اعتراضات دامنه‌دار و بعضاً خشونت‌بار مخالفان خود خلاص شوند.

عراق؛ جدال ناتمام با ویروس واقعی

فاز جدید اعتراض‌های ضددولتی در عراق که از اول اکتبر ۲۰۱۹، برای پس‌زدن فساد، بی‌کفایتی، ضعف خدمات عمومی، مداخله‌ی سیاسی، فرقه‌گرایی و سرکوب‌های خشونت‌آمیز شروع شد، وضعیت سیاسی عراق را بیش از گذشته پیچیده کرد. معترضان خواهان تغییرات اساسی و فوری هستند، اما موضع رهبران، تعلل در تصمیم‌گیری و عدم استقلال سیاسی آن‌ها، شهردان عراقی را در جای‌جای این کشور خشمگین‌تر کرده است. و این مسأله با استعفای عادل عبدالمهدی و همین‌طور انصراف محمد توفیق علاوی، جانشین او در مقام نخست‌وزیری، بیش‌تر شد. معترضان فریاد زدند: «ما علاوی را نمی‌پذیریم» [۱] و این چیززیست که در مورد عدنان زرفی نیز رخ داد. به نظر می‌رسد تغییر چهره‌های سیاسی و به تعویق انداختن اصلاحات ضروری برای بازسازی نظام تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری صرفاً به زنجیره‌ی بحران‌ها می‌افزاید؛ تا جایی که

معترضان عراقی با سردادن شعار «ظلم و وحشت، خطرناک‌تر از کرونا هستند» [۲] در روزهای اول شیوع کرونا در عراق و به‌رغم هشدارهای مقامات نیز دست به تجمع زدند. جنبش اعتراضی عراق با شعار «فساد بدتر از ویروس کرونا است» [۳]، در حقیقت خواستار تغییرات بنیادین در نظام سیاسی کشور و پایانِ طبقه‌ای سیاسی هستند که با نادیده‌گرفتن ضرورت‌ها و اولویت‌های جامعه‌ی عراق، یکسره فاسد و خادمِ منافع قدرت‌های خارجی در نظر گرفته شده‌اند.

آن‌ها با ایجاد کمپین‌هایی برای استریل کردن میدان اعتراض و توزیع مواد ضدعفونی‌کننده، دستکش و ماسکِ رایگان به اعتراض‌های ضددولتی خود ادامه دادند. دانشجویان پزشکی نیز با راه‌انداختن کلینیک‌هایی به معاینه و تب‌سنجی معترضان پرداختند.

محمد، دانشجوی عراقی و از معترضان میدان تحریر بغداد در مصاحبه‌ای گفت: «احزاب سیاسی و فساد، یک اپیدمی بسیار خطرناک‌تر از ویروس کرونا هستند» [۴]. جوان ۱۸ ساله‌ی دیگری می‌گوید: «سیاستمداران ویروس واقعی هستند و ما از هر چیز دیگری مصون هستیم» [۵].

در واقع شیوع کرونا در عراق به چالش‌های سیاسی افزود و وضعیت را از چیزی که بود، پیچیده‌تر کرد. اما انتظار نمی‌رفت که راهپیمایی‌های پرحرارت عراقی‌ها که شهرها و استان‌هایی سراسر عراق مثل بغداد، دیوانیه، کربلا، نجف، ناصریه را فراگرفته بود، مختل شود، یا لاقلاً خودِ معترضان چنین انتظاری نداشتند: «به رغم شیوع کرونا و سرکوب‌های وحشیانه نیروهای امنیتی، تظاهرات ضددولتی خود را ادامه خواهیم داد» [۶].

علی جمالی، معترض ۲۲ ساله‌ی عراقی با خالی‌شدن میدان تحریر بغداد گفت: «هر روز من با دوستانم در پیاده‌رو می‌نشینیم و به‌خاطر ضعیف‌شدن تظاهرات گریه می‌کنم». او در ادامه می‌گوید: «اما انقلاب خودش را با انرژی بیش‌تری در آینده تکرار خواهد کرد» [۷].

فرانسه؛ ماکرون! دوباره باز می‌گردیم

جلیقه‌زدها و مخالفان سیاست‌های دولت ماکرون، به‌رغم اعمال محدودیت‌ها و سیاست‌های پیشگیرانه، باز هم به خیابان‌ها رفتند. یکی از معترضان فرانسوی هدف این تصمیم اعتراضی را در مصاحبه‌ای این چنین روشن کرد: «خواستیم به ماکرون بگوییم، ما هنوز اینجا هستیم» [۸].

هرچند پیروزی امانوئل ماکرون در مه ۲۰۱۷ بر رهبر راست‌گرای افراطی، مارین لو پن، نشانه‌هایی از مقاومت دموکراتیک علیه پوپولیسم و تجدیدنظر سیاسی در فرانسه و اروپا را آشکار کرد، اما دیری نپایید که در ۷ نوامبر ۲۰۱۸، یک واقعه‌ی مهم و تعیین‌کننده، این کشور را با جدی‌ترین قیام اجتماعی در دهه‌های اخیر روبه‌رو کرد. اگر محرک اصلی شکل‌گیری جلیقه‌زدها، قیمت بنزین بود، اما دینامیک اعتراضات، ترکیبی از مطالبات، از جمله افزایش حداقل دستمزد و بهبود کیفیت زندگی، پیگیری طرح فراندوم شهروندان، پیشگیری از انزوای زندگی روستایی و توجه به بازنشستگان را به وجود آورد و پذیرای طیف گسترده‌ای از مطالبات ناهمگون، مثل لغو ازدواج هم‌جنس‌گرایان شد. پس چیزی که می‌توان دید عبارت است از درخواست‌هایی فراتر از اصلاح مالیاتی سوخت.

جلیقه‌زدها با برجسته‌کردن بحران حکمرانی و مشروعیت سیاسی، نشان دادند که نارضایتی عمیقی در طبقه‌ی کارگری و طبقه‌ی متوسط روبه‌پایین وجود دارد که در آینده می‌تواند عواقب بسیار ناخوشایندی برای فرانسه داشته باشد. همان‌طور که آلن بدیو اشاره کرد، «جلیقه‌زدها جلوه‌ی برجسته‌ی این گروه‌ها در قالبی خشمگین و فعال است» [۹] که در مجموع نیز رشد و گسترش جلیقه‌زدها ریشه در اسطوره‌گرایی خشونت انقلابی، بحران شدید اعتماد سیاسی، نارضایتی از ثروتمندان، ضعف نهادهای میانجی و عدم اصلاحات اقتصادی و توهین نخبگان بالادستی دارد.

امانوئل ماکرون در ۱۲ مارس، طی یک سخنرانی در تلویزیون، انتشار ویروس کرونا را علت تعطیلی مدارس اعلام کرد و پیرو آن، کریستف کاستنر، وزیر کشور فرانسه نیز گردهمایی‌های بیش از ۱۰۰ نفر را ممنوع دانست. اما صدها نفر از معترضان فرانسوی با ماسک‌های محافظ و شعار «خیابان مال ماست» [۱۰] جمع شدند و علیه دولت

ماکرون شعار سر دادند. اما از ۲۳ مارس، با تشدید موازین امنیتی و حضور صدها پرسنل انتظامی، تجمع جلیقه‌زرها و معترضان حقوق‌بازنشستگان به نحو چشمگیری کاهش یافت و «مایش‌شنبه‌ها»ی جلیقه‌زرها که به صورت منظم از ۱۷ نوامبر ۲۰۱۸ برگزار می‌شد، مختل شد.

هنگ‌کنگ؛ بعداً می‌آییم، «هم‌اکنون شهر بیمار است»

میلیون‌ها نفر از معترضان در هنگ‌کنگ، در اعتراض به رشد فزاینده‌ی ترس و سرکوب‌آرزوها توسط سیستم اقتدارگرای چین به خیابان‌ها آمدند. تظاهرات «دسادسترداد» که از ژوئن ۲۰۱۹ شروع شد، بعد از ماه‌ها ناآرامی‌های شدید هیچ نشانی از توقف نداشت، تا این‌که ویروس کرونا پیام مقامات به معترضان هنگ‌کنگی را عملی کرد. بعد از شروع اعتراضات و قبل از این‌که خبری از ویروس کرونا باشد، مقامات هنگ‌کنگی در پاسخ به مطالبات معترضان گفته بودند: «به خانه بروید، یا جای دیگر» [۱۱].

هرچند لایحه‌ی بحث‌برانگیز استرداد مظنونین، جرقه‌ی اعتراضات دامنه‌دار در هنگ‌کنگ بود، اما مسأله چیزی فراتر از آن است. یکی از معترضان این‌چنین اشاره کرد: «لایحه‌ی استرداد احمقانه بود و همین نقطه‌ی عطفی برای همه‌ی ما؛ ... مردمی مثل ما، باید هوای هم را داشته باشیم و از این شانس برای آشکارکردن و نشان‌دادن نیازها و زخم‌هایمان به حکومت استفاده کنیم» [۱۲]. به تعبیری، بیش از آن‌که لایحه‌ی استرداد مظنونین سبب بسیج سیاسی در خیابان‌ها شود، این جنگ بر سر هنگ‌کنگ بود که معترضان را دور هم جمع کرد؛ چراکه به گفته‌ی آن‌ها به چین تعلق داریم، اما «چینی نیستیم» [۱۳] [۱۴]. کسانی که چینی نیستند، برای چیزهایی مثل وطن، فرهنگ، آزادی و دموکراسی مبارزه کردند.

معترضان معتقدند که لایحه‌ی استرداد «قانون شر، تهدید آشکار و دامی برای همه‌ی هنگ‌کنگی» [۱۵] [۱۶] هاست که پکن از این طریق تلاش می‌کند تا سیاست‌های کنترلی بیش‌تری بر آن‌ها اعمال کند و همه را تحت نظر داشته باشد. به همین دلیل در یک «نه» آشکارتر و متفاوت‌تر از اعتراض‌های پیشین، فارغ از دولت محلی خود، یکی از بزرگ‌ترین قدرت‌های جهان را به چالش کشیدند: چین.

حتی بعد از منتفی شدن اجرای لایحه به کمپین‌های گسترده‌ی ضد دولتی دامن زده شد و به‌غیر از اصرار بیش‌تر بر رد کامل لایحه‌ی استرداد بر تحقیق درباره‌ی خشونت پلیس، بازپس‌گیری عنوان شورش، حق رأی همگانی و آزادی زندانیان تمرکز شد. این در یک سطح نشان‌دهنده‌ی چالش‌های فزاینده‌ی پکن و تحولی بین‌نسلی در چین است. نسل ۱۹۹۰ و ۸۰ برخلاف نسل‌های قبلی که تمام توجه‌شان به اقتصاد بود، به دنبال ارزش آزادی و دموکراسی هستند و به همین خاطر این جمله را بارها زیر لب زمزمه می‌کنند: «شاید دموکراسی، شاید زندگی، راه و روشی مهم‌تر از خود پول باشند» [۱۷].

اما اپیدمی کرونا خیابان‌های هنگ‌کنگ را متروک کرد و این هدیه‌ای ناگهانی و ارزشمند به پکن بود. اما بدترین قسمت ماجرا این‌جاست که دولت همه‌چیز را تمام شده تصور کند. سامسون یوئن، یکی از کارشناسان دانشگاه لینگان هنگ‌کنگ می‌گوید: «حکومت ممکن است فکر کند که اعتراضات متوقف شده، اما از دیدگاه جنبش هنوز ماجرا ادامه دارد؛ چراکه خیلی از مطالبات برآورده نشده و عصبانیت مردم نیز خاموش نشده است» [۱۸]. تونی لائو، یکی از معلمان شهر هنگ‌کنگ گفت: «شیوع ویروس کرونا، به معنای پایان جنبش نیست. بلکه سرآغازی نو برای مبارزه‌ی ما برای آزادی، دموکراسی و استقلال است. هرچه باشد، این نبردی علیه استبداد چین است» [۱۹].

به‌هرحال، معترضان جنگ بر سر هنگ‌کنگ و دموکراسی بیش‌تر را فراموش نکرده‌اند: «من مثل گذشته انگیزه دارم که به خیابان‌ها برگردم و به مبارزه ادامه دهم» [۲۰] اما فقط بعد از این‌که شهر حالش خوب شد.

اعتراض‌ها؛ ادامه‌ی پایان ناگهانی؟

هر چند سه نمونه از اعتراض‌های سیاسی مورد بحث قرار گرفت، اما دیگر جنبش‌های اجتماعی و اعتراض‌های سیاسی هم سرنوشت مشابهی داشته‌اند.

با شیوع ویروس کرونا و به حاشیه‌رفتن سیاست‌های خیابانی، گویی کابوس حکومت‌ها آرام گرفته و این ویروس به نوعی آرامش را به مناطقی که شاهد اعتراض‌های سیاسی بود، بازگردانده است. فرصت فوق‌العاده‌ای برای دولت‌ها به‌وجود آمده که در این

شرایط با وضع دکترینی جدید برای حفظ نظم عمومی و سیاست‌های سفت‌وسخت‌تر در مقابل انتشار ویروس کرونا مطالبات جنبش‌های اعتراضی را نادیده بگیرند و با اعمال محدودیت‌های رفت‌وآمد به‌شکلی به‌ظاهر مشروع‌تر موجودیت جنبش را غیرقانونی بخوانند. انگار معترضان نیز شعار دولتمردان مبنی بر «بگذارید در جنگ با کرونا با هم متحد شویم» را واقعی نمی‌دانند و با دیده‌ی تردید به آن می‌نگرند. بسیاری از بازیگران اعتراضی معتقدند ویروس کرونا بهانه‌ای در دست دولت‌ها قرار داده که با استفاده از آن به سرکوب و حذف مخالفان و منتقدان بپردازند و این ویروس، حالا، ایده‌ی قدیمی دولت‌ها برای حذف جریان مقابل خود را محقق کرده است. با این حال، بخشی از اپیدمی کرونا به‌غایت سیاسی است که به‌وسیله‌ی سیاستمداران بی‌کفایت ایجاد شده. از این رو بسیاری از مبارزان تلاش می‌کنند تا حداقل برای عدم تکرار آن در آینده، این مسأله را نادیده نگیرند و در اعتراض‌های سیاسی از آن بهره‌برداری کنند.

با این حال، باید پرسید آیا شعار «در خانه بمانیم» سرنوشت محتوم و نهایی اعتراض‌ها و جنبش‌ها خواهد بود؟

به نظر می‌رسد خالی‌شدن شهرها و خیابان‌ها از معترضان به معنای پایان اعتراض‌های سیاسی نباشد. کنش خیابانی معترضان صرفاً یک بخش از کلیت جنبش است. فراگیری ویروس کرونا و عقب‌نشینی معترضان از خیابان‌ها و فضای شهری می‌تواند سبب شود معترضان ایستادگی و مقاومت را تمرین کنند و با فراهم‌شدن فرصتی برای خودانتقادی، سیاست‌های جنبش را واریس نمایند.

وضعیت اپیدمی جهانی کرونا می‌تواند به انعطاف‌پذیری و سازگاری جنبش در شرایط مختلف کمک کند و حتی باعث رشد خلاقیت آن شود. رسانه‌های آنلاین و شبکه‌های اجتماعی نیز می‌توانند مجرای منحصربه‌فرد برای انتقال مخالفت سیاسی و اعتراضات سایبری باشند تا اعتراض‌ها در فضای شهری یا خانگی را برای بازتولید سیاست‌های جنبش به صورت ویروسی منتشر کنند. تصاویری مخابره شد که نشان می‌داد جلیقه‌زردها در فرانسه، جلیقه‌های زرد خود را از پنجره‌ها و خانه‌های خود آویزان کردند [۲۱] تا نشان دهند به‌رغم اعمال سیاست‌های کنترلی در دوران همه‌گیری، جنبش هنوز زنده است. برزلی‌های قرنطینه‌شده نیز در اعتراض به سیاست‌های

«بولسونارو» و واکنش‌های او نسبت به ویروس کرونا از پنجره‌های و بالکن‌ها با به هم زدن ظروف آشپزخانه اعتراض کردند. پیش‌تر ژائیر بولسونارو همه‌گیری کرونا را یک هیستری، خیال‌پردازی و ترفند رسانه‌ای دانسته بود و از آن با عنوان یک «آنفولانزای جزیی» یاد کرده بود. یک شهروند برزیلی در مورد واکنش بولسونارو به این همه‌گیری گفت: ما رییس‌جمهور نداریم. ما دل‌قکی داریم که نمی‌داند چه کار می‌کند [۲۲][۲۳].

به نظر می‌رسد آن‌چه دولتمردان به «خواب زمستانی جنبش‌های اجتماعی» تعبیر می‌کنند نمی‌تواند آن‌چنان واقعیت داشته باشد. بسیاری از بازیگران جنبش‌های اجتماعی بر بستر فناوری‌های ارتباطی آنلاین و پلتفرم‌های اجتماعی مبتنی بر اینترنت، با گسترش ارتباطات شبکه‌ای، جامعه‌ی شبکه‌ای خودساخته را تقویت می‌کنند. در این جهان جنبش اجتماعی، سیاست‌ها، اهداف، دستورالعمل‌ها و ارزش‌ها، بین اعضا رد و بدل می‌شود و مشترکات بالقوه را برمی‌سازد. با این نظر، چه جنبش‌های اجتماعی و چه جنبش‌های اعتراضی، در موقعیت سرکوب فضاها فیزیکی، بر بستر اینترنت نوعی از کنش جمعی (و کنش‌گرایی سایبری) را رقم می‌زنند و سلسله‌مراتب سلطه را به چالش می‌کشند. کاستن از عمل شورش در فضای مکان‌ها و انرژی ذخیره‌شده، بیش‌تر صرف تقویت شبکه‌های همکاری و هم‌اندیشی در اندیشه‌گاه‌های موجود در رسانه‌های اجتماعی می‌شود. پس، آرمان عدالت و برابری سیاسی نیز می‌تواند از طریق کمپین‌های اینترنتی پیگیری شود و این شرایط چه‌بسا کمک کند تا جنبش‌ها به دنبال شیوه‌های جدید اعتراض باشند.

اما همه‌گیری ویروس کرونا با مختل کردن دموکراسی‌ها و احتمال وقوع جدی سونامی اقتدارگرایانه (برای مثال رجوع کنید به: ۲۴، ۲۵، ۲۶) در بین دولت‌های مختلف، تأثیرات عمیقی بر جنبش‌ها خواهد گذاشت. به تعویق افتادن فرآیندهای انتخاباتی، کنترل شهرها توسط نظامیان، اعمال نظارت‌های سخت‌گیرانه توسط دولت‌ها، کنترل شهروندان از طریق داده‌های تلفن همراه، محدود کردن اجتماعات و آزادی‌های مدنی، تعطیلی نهادهای انتخابی مثل پارلمان‌ها و مواردی از این قبیل، نه تنها ممکن است به عقب‌نشینی دموکراسی و تحکیم استبداد بینجامد، بلکه بیش از گذشته بازیگران جامعه‌ی مدنی و منابع عمل جمعی آن‌ها را توسط دولت‌ها محدود کند. تحقق چنین چیزی البته به دامنه‌ی نهایی بحران و شدت آن بستگی خواهد داشت. همچنین

هر قدر سنت‌های دموکراتیک و ساختارهای دموکراسی در یک کشور قوی‌تر باشند، جنبش‌های اعتراضی با تحمیل هزینه‌های کمتری می‌توانند احیا شوند. اما این وضعیت در کشورهای غیردموکراتیک به کلی متفاوت است.

دولت‌ها با اعمال محدودیت‌ها و تمرکز قدرت، که در دوران همه‌گیری کسب کرده‌اند، موجودیت جنبش را بیش‌تر تحت‌الشعاع قرار خواهند داد؛ بدین جهت، پایان ویروس کرونا می‌تواند فاز نوینی در سرکوب جنبش‌ها را رقم بزند. در حال حاضر نیز جنبش‌های اعتراضی در هنگ‌کنگ، الجزایر، عراق، شیلی و غیره، به اسم «امنیت و سلامت»، با واکنش شدیداً سرکوب‌گرایانه و غیردموکراتیک دولت‌هایشان روبه‌رو هستند. پس یک جنبه‌ی مهم از این بحران، پیامدهای سیاسی شرایط اضطراری برای جنبش‌های اعتراضی است که علی‌رغم جذب اعضا و تقویت شبکه‌ها از طریق امکانات مجازی در دوران همه‌گیری، امکان دارد موجودیت جنبش‌های اعتراضی را تهدید کند. در چنین وضعیتی، دولت‌ها احتمالاً با تجدیدنظر در استراتژی‌های سرکوب، تکنیک‌های کنترلی و انضباطی خشن‌تری را در مواجهه با اعتراض‌کنندگان در پیش بگیرند. تجربه نیز نشان داده که جنبش‌های اعتراضی با ناامید شدن از اعتراض‌های مسالمت‌آمیز، لاقابل به صورت موقت روند مبارزه برای دموکراسی را تعطیل می‌کنند و انگیزه‌های اعتراض را از دست می‌دهند.

در حالی که شرایط بیرونی به‌شدت بر جنبش‌های اعتراضی اثرگذار است، بافت جنبش‌های اعتراضی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. جنبش‌های سلسله‌مراتبی که در لایه‌های مختلف، دارای نقش رهبری برجسته‌ای هستند، از توان کمتری برای احیا در چرخه‌های اعتراض برخوردارند و دولت‌ها می‌توانند با مداخله‌ی غیردموکراتیک و حذف رهبران جنبش، سازمان‌دهی جنبش را به هم بریزند. اما، در مقابل، جنبش‌های غیرسلسله‌مراتبی، باز، مشارکت‌جویانه و دارای شبکه‌های افقی، با نقش رهبری کم‌رنگ، در دوران بعد از همه‌گیری، توان بیش‌تری برای تجدید حیات دارند. ارزش‌ها و اهداف جنبش نیز هرچه قدر قشرها و لایه‌های مختلف جامعه را درگیر کند، شانس بیش‌تری برای تجدید قوا و حضور خیابانی دارد.

، باید امیدوار بود پیامد همه‌گیری کرونا عوض شدن طرز تفکر مردم باشد، به‌نحوی که آن‌ها را نسبت به ناامنی‌های متعدد حساس کند: ناامنی‌هایی مربوط به محیط‌زیست، ناامنی‌های اجتماعی، ناامنی‌های زیستی-سلامتی و ناامنی‌های سیاسی. با این نظر، امید می‌رود با پایان همه‌گیری، جنبش‌های فمینیستی با انرژی بیشتری با خشونت علیه‌زنان مقابله کنند. آنتونیو گوترش، دبیرکل سازمان ملل در پیامی از افزایش وحشتناک خشونت خانگی در جهان خبر داد [۲۷] و این موضوع بیش‌از گذشته توجه به حقوق زنان را برجسته کرده است. جنبش‌های سبز و زیست‌محیطی‌ها با شعار «حفظ طبیعت»، به اعتصاب‌های خود ادامه دهند و خطرات ناشی از دستکاری‌های انسان و سیستم سیاسی-اقتصادی سودمحور را گوشزد کنند. همچنین، فشار جنبش‌های فراملی و تأکید بیش‌تر سازمان‌های بین‌المللی باعث شود تا دولت‌ها توجه بیش‌تری به تغییرات اقلیمی و گرمایش جهانی و انرژی پاک داشته باشند. علاوه بر این، جنبش‌های سیاسی هم‌زمان با مبارزه برای دموکراسی، بر ناکارآمدی دولت‌ها در مدیریت بحران و پیامدهای آن دست بگذارند و جنبش‌های بهداشت جهانی برای دسترسی جهانی به امکانات درمانی و تقویت زیرساخت‌های مربوط به سلامتی تلاش بیش‌تری کنند.

سخن آخر آن‌که همه‌ی این تکاپوها و حساسیت‌ها به مهم‌ترین درس ویروس کرونا به بشر بر می‌گردد: باید دنیا را به جای بهتری برای «زندگی کردن» تبدیل کنید؛ پیش از آن که خیلی دیر شود.

منابع:

1. Davison, J. Yaakoubi, A. (۱۴/۲۰۲۰). *New Iraq PM appeals to the masses but is rejected by protesters*. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-iraq-protests/new-iraq-pm-appeals-to-the-masses-but-is-rejected-by-protesters-idUSKBN1ZV۳SY>
۲. Kukkab, s. Abdul-zahra, q.(۴/۳/۲۰۲۰). *Iraq's protesters struggle to keep waning movement going*. Available at: <https://abcnews.go.com/International/wireStory/iraqs-protesters-struggle-waning-movement-۶۹۵۹۴۶۵۱>

۳. Ahmed, hassan ali. (۷/۳/۲۰۲۰). *Iraqi protesters stand firm, say corruption worse than coronavirus*. Available at: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/۲۰۲۰/۰۳/iraq-protests-coronavirus.html>
۴. AFP. (۲/۳/۲۰۲۰). *Iraq Covid-۱۹ outbreak refuels anti-govt protests*. Available at: <https://www.nst.com.my/world/world/۲۰۲۰/۰۳/۵۷۰۸۴۴/iraq-covid-۱۹-outbreak-refuels-anti-govt-protests>
۵. France ۲۴. (۲/۳/۲۰۲۰). *'They're the virus': Iraq outbreak refuels anti-govt protests*. Available at: <https://www.france۲۴.com/en/۲۰۲۰۰۳۰۲-they-re-the-virus-iraq-outbreak-refuels-anti-govt-protests>
۶. Azhar, Al-Rubaie. (۲۵/۲/۲۰۲۰). *'Coronavirus won't stop us': Iraqis vow to continue protests despite spread of lethal virus*. Available at: <https://www.middleeasteye.net/news/coronavirus-wont-stop-us-iraqis-vow-continue-protests-despite-spread-lethal-virus>
۷. Azhar, Al-Rubaie. (۲۳/۳/۲۰۲۰). *Despite Political Turmoil and Coronavirus, Iraq's Protest Movement Continues*. Available at: <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/despite-political-turmoil-and-coronavirus-iraqs-protest-movement-continues>
۸. Irish, John. (۱۴/۳/۲۰۲۰). *French police lockdown central Paris as Yellow Vests defy coronavirus*. Available at: <https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-france-yellowvests/french-police-lockdown-central-paris-as-yellow-vests-defy-coronavirus-idUSL۸N۲BY۰۹D>
۹. Badiou, A. (۲۰۱۹). Lessons from the “Yellow Vests” movement. *African Yearbook of Rhetoric*, ۹(۱), ۱۴-۱۹.
۱۰. Aljazeera. (۱۸/۱/۲۰۲۰). *Police use tear gas in new 'yellow vest' protests in Paris*. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/۲۰۲۰/۰۱/police-tear-gas-yellow-vest-protests-paris-۲۰۰۱۱۸۱۷۵۴۴۵۷۲۸.html>
۱۱. Kirby, Jen. (۲۶/۱۱/۲۰۲۰). *۹ questions about the Hong Kong protests you were too embarrassed to ask*. Available at: <https://www.vox.com/world/۲۰۱۹/۸/۲۲/۲۰۸۰۴۲۹۴/hong-kong-protests-۹-questions>
۱۲. Kirby, Jen. (۲۸/۸/۲۰۱۹). *۶ Hongkongers on how the protests have transformed their lives and their city*. Available at:

<https://www.vox.com/2019/1/28/20799049/hong-kong-protests-first-person>

۱۳. Takahashi, Tetsushi. (23/9/2019). *Anti-Hong Kong sentiment runs deep in China*. Available at: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Hong-Kong-protests/Anti-Hong-Kong-sentiment-runs-deep-in-China>

۱۴. John, Tara. (30/1/2019). *Why Hong Kong is protesting: Their five demands listed*. Available at: <https://edition.cnn.com/2019/01/30/asia/hong-kong-airport-protest-explained-hnk-intl/index.html>

۱۵. Law, Violet. (30/1/2019). *Hong Kong police arrest prominent activists ahead of mass rally*. Available at: <https://www.aljazeera.com/news/2019/1/30/hong-kong-police-arrest-prominent-activists-mass-rally-19-01-30-22954586.html>

۱۶. Chan, Holmes. (31/3/2019). *In Pictures: 12,000 Hongkongers march in protest against 'evil' China extradition law, organisers say*. Available at: <https://hongkongfp.com/2019/03/31/pictures-12000-hongkongers-march-protest-evil-china-extradition-law-organisers-say/>

۱۷. Kirby, Jen. (28/1/2019). *6 Hongkongers on how the protests have transformed their lives and their city*. Available at: <https://www.vox.com/2019/1/28/20799049/hong-kong-protests-first-person>

۱۸. business times. (25/2/2020). *Virus delivers blow to Hong Kong protests but rage remains*. Available at: <https://www.businesstimes.com.sg/government-economy/virus-delivers-blow-to-hong-kong-protests-but-rage-remains>

۱۹. Colombo, Marta. (17/3/2020). *Coronavirus Hardens Local Anger in Hong Kong*. Available at: <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2020-03-17/why-coronavirus-is-a-major-setback-for-hong-kong-protesters>

۲۰. Fan, Jiayang. (9/12/2019). *Hong Kong's Protest Movement and the Fight for the City's Soul*. Available at: <https://www.newyorker.com/magazine/2019/12/16/hong-kongs-protest-movement-and-the-fight-for-the-citys-soul>

۲۱. Oriol, P. L. (21/3/2020). *En confinement, les gilets jaunes manifestent à leurs fenêtres*. Available at:

https://www.huffingtonpost.fr/entry/en-confinement-les-gilets-jaunes-manifesteront-a-leurs-fenestres_fr_5e75frcbcb63c3b6491116b

۲۲. Phillips, Tom. (۲۵/۳/۲۰۲۰). *Quarantined Brazilians protest against Bolsonaro from windows and balconies: 'Get out!'* Available at: <https://www.theguardian.com/world/۲۰۲۰/۳/۲۵/brazil-coronavirus-protests-get-out-bolsonaro>

۲۳. France ۲۴. (۳۱/۳/۲۰۲۰). *Brazil's Bolsonaro increasingly isolated over his anti-quarantine attitude to coronavirus.* Available at: <https://www.france۲۴.com/en/۲۰۲۰/۰۴/۰۱-brazil-s-bolsonaro-increasingly-isolated-over-his-dismissal-of-coronavirus-as-a-little-flu>

۲۴. Bieber, Florian. (۳۰/۳/۲۰۲۰). *Authoritarianism in the Time of the Coronavirus.* Available at: <https://foreignpolicy.com/۲۰۲۰/۰۳/۳۰/authoritarianism-coronavirus-lockdown-pandemic-populism/>

۲۵. Applebaum, Anne. (۲۳/۳/۲۰۲۰). *The People in Charge See an Opportunity.* Available at: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/۲۰۲۰/۰۳/when-disease-comes-leaders-grab-more-power/۶۰۸۵۶۰/>

۲۶. Brown, F. Brechenmacher, S. Carothers, T. (۶/۲/۲۰۲۰). *How Will the Coronavirus Reshape Democracy and Governance Globally?* Available at: <https://carnegieendowment.org/۲۰۲۰/۰۴/۰۶/how-will-coronavirus-reshape-democracy-and-governance-globally-pub-۸۱۴۷۰>

۲۷. UN news. (۶/۴/۲۰۲۰). *UN chief calls for domestic violence 'ceasefire' amid 'horrifying global surge'.* Available at: <https://news.un.org/en/story/۲۰۲۰/۰۴/۱۰۶۱۰۵۲>